

УДК 351.74:342.922

Є. О. Легеза, доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного
та митного права Університету
митної справи та фінансів
О. Ю. Іванченко, здобувач Запорізького
національного університету

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ НАДАННЯ СУДОВИХ ПОСЛУГ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Розглянуто правове регулювання щодо надання судових послуг в Україні. Проаналізовано генезу нормативно-правових актів і стан наукової розробки надання судових послуг. Виокремлено основні проблеми правової основи надання судових послуг.

Ключові слова: *послуга; правова основа; законопроект; колізія; нормативно-правовий акт; нормотворча діяльність; судова послуга.*

The scientific article is devoted to the coverage of the legal regulation of the provision of judicial services in Ukraine. The article analyzes the genesis of legal acts and the state of scientific development of providing judicial services, as a result of which the main problems of the legal basis for providing judicial services are identified.

The main problems in providing judicial services that require resolution at the legislative level are: conflicts in the laws of Ukraine, which lead to a different interpretation of certain provisions both by the subjects of power and the subjects of treatment (by natural or legal persons); lack of state policy on providing judicial services, consisting of a variety of concepts of types of services (public, state, administrative, municipal and other types of services) in subordinate regulatory legal acts; uncertainty of the single requirements for the classification of court services to paid and non-paid; inconsistency of subordinate regulatory acts among themselves, which leads to different interpretations of the norms by the relevant authorities; improvement of the procedure for appealing against decisions of actions or inactivity of public administration actors, etc.

Key words: *service; legal basis; draft law; conflict; normative-legal act; norm-making activity; judicial service.*

Постановка проблеми. У демократично розвинених країнах визначальним фактором розвитку громадянського суспільства є дієвий, налагоджено функціонуючий інститут судових послуг. Саме тому обраний Україною шлях до Європейського Союзу потребує кардинальних перетворень і реформування чинної системи надання судових послуг.

З метою розв'язання сучасних проблем України та на виконання доручення Кабінету Міністрів України Міністерством економіки України у 2014 р. розроблено

© Є. О. Легеза, О. Ю. Іванченко, 2017

стратегію розвитку України “Україна-2020: Стратегія національної модернізації”, яка також знайшла своє відображення в Указі Президента України “Про Стратегію сталого розвитку “Україна-2020” від 12 січня 2015 р. Вона передбачає 60 реформ, спеціальних програм, у тому числі запровадження якісних судових послуг, виконання яких підготує Україну для того, щоб через шість років подати заявку на набуття членства в ЄС.

Водночас нині у функціонуванні системи надання судових послуг в Україні існують суттєві проблеми щодо забезпечення об’єктивного, своєчасного, справедливого та, найголовніше, якісного надання зазначених послуг споживачу (фізичній або юридичній особі). Саме тому у зв’язку з наміром України щодо набуття членства в ЄС у 2020 р. питання з’ясування сутності судових послуг потребують негайного вирішення та впровадження їх у вітчизняне законодавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання послуг як правової категорії перебувають у центрі уваги вчених, а їх різні аспекти досліджувалися у працях таких науковців, як: К. К. Афанасьєв, В. Т. Білоус, Д. О. Влащенко, Е. Ф. Демський, В. С. Долечек, С. В. Ківалов, І. Б. Коліушко, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, С. Ф. Константінов, О. Л. Копиленко, Є. В. Курінний, О. І. Миколенко, О. С. Сосновик, С. Г. Стеценко, Д. В. Сухінін, В. П. Тимошук та ін.

Беручи до уваги важливість і наукову цінність наявних досліджень та віддаючи належне досягненням учених у теоретичних і практичних питаннях надання судових послуг, необхідно констатувати, що у вітчизняній адміністративно-правовій науці немає комплексного дослідження саме судових послуг. Зазначене зумовило необхідність проведення системного монографічного дослідження судових послуг, що відповідає тенденціям державотворення в Україні, а також обґрунтування потреби розроблення концептуальних підходів до вдосконалення системи надання судових послуг.

Мета статті полягає у тому, щоб на підставі комплексного аналізу наявних наукових і нормативних джерел розкрити правове регулювання надання судових послуг.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 3 Конституції України, “людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави” [1]. Також Конституцією України гарантується, що “громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами” (ст. 38) та “усі мають право направляти індивідуальні чи колективні звернення ... до органів державної влади”. Отже, діяльність держави спрямована на задоволення потреб та інтересів фізичних та юридичних осіб. Держава в цьому випадку є партнером, що надає послуги, а фізичні та юридичні особи – одержувачами послуг.

Уперше категорію “державні послуги” було визначено в Законі України “Про оподаткування прибутку підприємств” (1994 р.) як “...будь-які платні послуги...” [2]. До терміна “державні послуги” не зараховуються податки, збори (обов’язкові платежі), визначені Законом України “Про систему оподаткування”. Цим Законом

питання державних послуг урегулювалися в основному в частині спрямування коштів до державного бюджету.

Виникнення ж різноманітних платних послуг бюджетних установ незалежної України спричинене непродуманими процесами скорочення фінансування діяльності органів державної влади в 90-х рр. ХХ ст. Більшість органів державної влади фактично почала затверджувати відповідними рішеннями КМУ “переліки платних послуг”. Формальною правовою підставою виникнення таких “переліків” був абзац п’ятий пп. 7.11.8 ст. 7 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”, де “перелік платних послуг, які можуть надаватись органами державної влади України, органами місцевого самоврядування та створеними ними установами або організаціями, що утримуються за рахунок коштів відповідних бюджетів, встановлюється Кабінетом Міністрів України”. До таких переліків було включено і господарські послуги (ламінування, ксерокопіювання тощо), що не відповідають основній суті діяльності органів державної влади, однак суттєво поповнюють держбюджет України.

Зрозуміло, що мотивацією до створення таких переліків послуг є не підвищення рівня ефективності діяльності органів державної влади, а покращання фінансового стану цих органів. Це часто стає альтернативним засобом фінансування діяльності органів державної влади або додатком до фінансування з держбюджету України. Особливо зазначимо, що зі здобуттям Україною незалежності в жодному правовому акті й дотепер немає необхідного і достатнього опису правил і процедур, санкцій і стимулів щодо функціонування системи надання судових послуг та ролі держави як їх гаранта.

Наступним кроком у формуванні правової бази судових послуг було затвердження на рівні Указу Президента України (від 22 липня 1998 р. № 810/98 “Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні”) Концепції адміністративної реформи, де пропонувалося розділення політичних і адміністративних функцій у державному управлінні для розмежування діяльності органів державної влади з вироблення політики та її реалізації. На цьому принципі будуватиметься сучасна європейська система управління, адже це один із дієвих засобів контролю суспільства за діяльністю чиновників. Держава цілеспрямовано мінімізує своє втручання в життєзабезпечення громадян і бере на себе лише ті послуги, які в даний період розвитку суспільства здатна гарантувати та які неможливо знайти на ринку послуг. Сучасна держава постійно прагне до передачі своїх функцій за допомогою механізмів ринкової саморегуляції [3].

У Концепції було зазначено, що потрібно запровадити порядок надання органами виконавчої влади державних (управлінських) послуг. Відповідні питання мають знайти своє закріплення у спеціальному кодифікованому Законі України “Про управлінські послуги громадянам”. У ньому слід визначити повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо надання управлінських послуг громадянам у сфері публічної влади, обов’язки посадових осіб щодо етичного і професійного спілкування з громадянами [3].

Основною метою реформи було проголошено формування системи публічного адміністрування, яка стане близькою до потреб і запитів людей, а головним пріоритетом її діяльності буде служіння народові, національним інтересам. Відпо-

відно до даної Концепції, однією з вихідних засад реформування центральних органів виконавчої влади є переорієнтація їхньої діяльності із суто адміністративно-розпорядчих функцій на надання державних управлінських послуг громадянам та юридичним особам, а також забезпечення дії принципу верховенства права [3].

Необхідно зазначити, що у Концепції адміністративної реформи в Україні паралельно використовувалися терміни “державні послуги” та “управлінські послуги”. При цьому їх співвідношення не встановлювалося. Формування вітчизняної теорії судових послуг, напевно, бажано було б розпочати зі створення загально-прийнятого понятійно-категоріального апарату, який би використовувався у подальших наукових дослідженнях. На жаль, цього не сталося.

Удосконалення системи органів державної влади спостерігалось в 2008–2009 рр. з початком розроблення проекту Концепції реформування публічної адміністрації [4]. Сьогодні цей проект існує як пропозиції Центру політико-правових реформ [5], однак досі не розглянутий і не затверджений КМУ. Цей проект передусім має на меті надання додаткового імпульсу у реформуванні органів влади, а також продовження формування системи судових послуг.

Така Концепція передбачала реформування організацій публічної адміністрації та їхньої діяльності: розмежування політичних та адміністративних функцій органів виконавчої влади; формування, реалізацію та моніторинг державної політики; зміцнення статусу приватних осіб у відносинах з публічною адміністрацією; контроль за публічною владою тощо. Але саме через відсутність системи в реформуванні публічного адміністрування та зацікавленості на найвищому рівні Концепцію не було доведено до широкого кола зацікавлених сторін та й досі вона залишається проектом.

Ми погоджуємось із соціологом Г. Осіповим, який стверджує, що спосіб реформування в будь-якій країні має спиратися на дослідження сучасної науки, мати точні розрахунки його наслідків або вартості [6, 57–63]. До того ж головним у продовженні розпочатих реформ є безперечна підтримка вищого керівництва країни, як і наявність системної логіки та спадковості у діяльності вищого керівництва, його правова й моральна відповідальність перед громадянами.

Удосконалення судових послуг в Україні відбувається залежно від розвитку адміністративного права, діяльності суб'єктів публічної адміністрації, а їх подальше впорядкування – в основному шляхом спроб та помилок. Кількість і якість судових послуг контролюються органами державної влади, що регулюють політику щодо них і які їх надають, а впорядкування час від часу ініціюється Кабінетом Міністрів України як відповідь на резонансні викриття у пресі або результати проведених перевірок [7].

Такий розвиток законодавства щодо судових послуг можна пояснити тим, що ще на етапі прийняття рішень про побудову системи органів державної влади [8; 9] не були означені ймовірні шляхи поступових змін з урахуванням потреб українського суспільства. На жаль, нині немає відповідного законодавства щодо ролі судових послуг у функціонуванні системи органів державної влади, де було б закріплено основні принципи її формування та види органів влади з їхніми функціями, межі застосування своїх повноважень органами влади та шляхи уникнення дублювання функцій, у тому числі з надання судових послуг. Правові засади регулювання від-

носин із надання судових послуг окреслюються у різних нормативних документах [10, 192–197]. Це призводить до виникнення протиріч між різними органами влади.

Визначення основних категорій судових послуг в основному відбувається на рівні документів КМУ. Першу спробу було здійснено у 2006 р., коли розпорядженням “Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади” було затверджено Концепцію розвитку системи надання адміністративних послуг як частину надання публічних послуг органами виконавчої влади [11]. У цьому документі було визначено основні критерії належності послуг до адміністративних, основні принципи розвитку сукупності таких послуг, коло проблем, які необхідно розв’язати. Також цим документом виділено критерії оцінювання якості надання адміністративних послуг і приділено увагу основним положенням про окремі платні види таких послуг. Було наголошено на необхідності прийняття низки законів України (“Про Кабінет Міністрів України”, “Про міністерства та інші центральні органи виконавчої влади”, “Адміністративно-процедурний кодекс”) для визначення основних засад діяльності органів виконавчої влади у цій сфері. Водночас хоч у документі йдеться про систему надання публічних послуг, дана концепція не визначає переліку елементів таких послуг та їх суті, що на практиці призводить до неоднозначного трактування понять “судова послуга”, “публічна послуга”, “адміністративна послуга”.

Подальше впорядкування судових послуг органів державної влади відбувалося протягом 2009–2015 рр. Із цього приводу також Президент України видав Указ “Про заходи із забезпечення додержання прав фізичних та юридичних осіб щодо одержання адміністративних (державних) послуг”. У статті [12] було проаналізовано частину цих документів та охарактеризовано етапи розвитку судових послуг в Україні. Нині автором переглянуто та уточнено періоди становлення згаданих послуг.

Учені-адміністративісти В. Б. Авер’янов, О. В. Кузьменко, В. П. Тимошук, [13; 14, 150; 15] стверджують, що для унормування відносин між державними органами та громадянами досить існування Адміністративно-процедурного кодексу, де такі відносини (адміністративне провадження за заявою) регулюватимуться в частині їх надання. Інші зазначають потребу існування двох законів [16, 28–33]. На необхідності виокремлення публічних послуг, у тому числі судових послуг, із загальної кількості всіх державних послуг та впорядкування процесів їх надання наголошують С. Д. Дубенко, В. І. Мельниченко, Н. Г. Плахотнюк [17].

Наголосимо, що проект Адміністративно-процедурного кодексу має регулювати відносини, пов’язані з прийняттям рішень, де одержувачі судових послуг можуть брати активну участь. А надання публічних послуг не передбачає втручання одержувачів під час її вироблення, тому що всі процедури максимально регламентовані. Отримувач тільки звертається за послугою та отримує результат (позитивний чи негативний). Причому про неможливість отримання таких послуг отримувач може бути повідомлений вже на стадії звернення до органу за послугою. Тому ми поділяємо думку науковців та практиків [16], які наполягають на прийнятті та існуванні окремого кодифікованого закону про судові послуги.

У 2009 р. Комітетом з економічних реформ при Президентові України [18] було розглянуто проблеми державного регулювання підприємництва, де судові по-

слуги розглядали у контексті платних послуг бюджетних установ, а не як нову ідеологію сервісної держави з надання фізичним і юридичним особам державних послуг, у тому числі й судових. А дозвільна система, ліцензування, сертифікація тощо взагалі не сприймаються як рівнозначні заходи держави у регулюванні підприємницької діяльності, не кажучи про те, що вони є складниками системи вироблення і надання судових послуг.

Відсутність цілісного сприйняття системи вироблення і надання судових послуг призводить до фрагментарного впорядкування окремих видів судових послуг і безсистемного нагромадження нормативно-правових актів, що спричиняє суперечності у законодавстві. Крім того, на найближчому до отримувачів цих послуг рівні існують ще й публічні послуги органів місцевого самоврядування. Тому вкрай необхідним є чіткий розподіл повноважень щодо вироблення політики стосовно судових послуг та їх надання на рівні міст і районних центрів.

Необхідність виокремлення публічних послуг та їх упорядкування підтримується Президентом України. Так, у серпні 2011 р. було підписано доручення Президента України [19], в якому наголошено на вдосконаленні порядку надання адміністративних послуг як виду судових послуг.

Нині все ще немає відкритого обміну реєстраційними даними між органами державної влади, що призводить до певного дублювання інформації про фізичних чи юридичних осіб та нерационального її використання. Так, В. В. Ліпинський стверджує: “Із метою додержання вимог чинного законодавства ДФС необхідно узагальнити практику застосування нормативно-правових актів на зазначеному напрямі роботи митниць і надати відповідні роз’яснення для використання у практичній діяльності” [21, 72]. Тобто митні правовідносини, які надання судових послуг, потребують законодавчого впорядкування в сучасних умовах.

Відсутність законодавчо врегульованого порядку функціонування всієї системи вироблення політики щодо судових послуг органів влади та їх надання призводить до безсистемного напрацювання нормативно-правових актів, неузгодженості в їх розробленні і прийнятті, практично унеможливує проведення комплексної роботи щодо впорядкування цієї системи, зокрема приведення чинної нормативної бази у цій сфері до єдиних вимог з урахуванням назрілих потреб адаптації кращого світового досвіду.

Отже, можна зробити проміжний висновок про те, що основними недоліками чинного законодавства щодо судових послуг в Україні слід вважати: різноманітність визначень публічних, державних, муніципальних послуг у нормативно-правових актах; невизначеність єдиних вимог із зарахування послуг до платних та безоплатних; неврегульованість критеріїв формування номенклатури (переліків) послуг; відсутність моніторингу та аналізу законодавства щодо всієї сукупності судових послуг.

До того ж, окрім невикористаної державної політики щодо надання судових послуг, процедурної, змістової неузгодженості, існує проблема інформування фізичних та юридичних осіб органами державної влади щодо надання цих послуг.

Такі відносини унормовуються Законом України “Про звернення громадян”, але не всі судові органи на своїх веб-сторінках містять інформацію про судові послуги, які вони надають. Труднощі в інформуванні отримувачів послуг багато в чому зумовлює відсутність необхідного рівня системності в діяльності з упорядкування судових послуг. Інформацію про надання органом влади судових послуг ма-

ють окремі судові органи у тому разі, коли вони надаються центральними органами виконавчої влади. Коли ж надання таких послуг делегується місцевим органам влади, інформація про них значно відрізняється за змістом та формою подання (залежно від регіону тощо). Спроби узгодити всі веб-сторінки органів виконавчої влади з офіційною сторінкою Кабінету Міністрів України для зручності користування ними, у тому числі й для впорядкування інформації про судові послуги відповідних органів, поки що не дали очікуваних результатів.

Дієвим методом боротьби з корупцією є перегляд чинного законодавства щодо надання судових послуг. Збалансування і закріплення основних принципів, дотримання вимог законодавства щодо судових послуг забезпечують права людини та громадянина.

Існування єдиного Закону України “Про судові послуги” сприятиме зменшенню невизначеності у розумінні принципів, процедури, механізму надання судових послуг тощо, що, своєю чергою, буде сприяти розвитку “сервісної” правової держави.

Суттєвий недолік проекту Адміністративно-процедурного кодексу України – це уніфікація процедур усіх адміністративних проваджень, хоча процедурні режими для адміністративних проваджень, що ініціюються за заявою особи щодо забезпечення реалізації її прав і законних інтересів, а також виконання ними визначених законом обов’язків, та адміністративних проваджень, що ініціюються за заявою особи щодо захисту її прав, не можуть бути тотожними. Аналогічно процедури адміністративних проваджень, які ініціюються за заявою особи, не повинні ототожнюватись із процедурами адміністративних проваджень, що ініціюються адміністративним органом.

Водночас законопроектом мають бути виписані не тільки порядок та процедури оскарження неправомірних рішень органів публічної адміністрації, як це регламентовано у розд. V проекту кодексу, але й порядок відновлення порушених у результаті дій та бездіяльності органів виконавчої влади, їх посадових осіб прав, свобод та законних інтересів суб’єктів оскарження.

Таким чином, одним із основних результатів правової регламентації процедур, зокрема проваджень, із надання судових послуг ми вбачаємо розробку та затвердження уніфікованих стандартів, тобто узагальненого законодавчого нормативного акта (Закону України “Про судові послуги” та Адміністративно-процедурного кодексу, проекти яких залишилися на стадії розгляду). Саме такий закон став би, на думку І. Б. Коліушко, важливою гарантією прав громадян в їхніх відносинах із публічними інституціями та реально сприяв би громадянам у реалізації їхніх прав та свобод [20, 33].

Отже, на жаль, нині поняття “судові послуги” регулюється тільки в проектах підзаконних нормативно-правових актах, тобто на законодавчому рівні немає жодного нормативно-правового акта. Тому запропоновано прийняти законодавчий кодифікований акт “Про судові послуги”, який би містив загальні положення, характеристику судових послуг в Україні та практики їх реалізації.

У результаті дослідження генези нормативного закріплення засад судових послуг у вітчизняному законодавстві виокремлено основні періоди процесу формування законодавства про надання публічних послуг в Україні: I період (1998–2006 рр.) – запровадження в практичну діяльність органів державної влади концеп-

ції надання послуг громадянам; II період (2006–2012 рр.) – затвердження КМУ Концепції розвитку адміністративних послуг та подальше їх упорядкування; III період (2012 р. – до сьогодні) – спрямування коштів відповідних органів публічної адміністрації від надання публічних послуг до державного бюджету України та зменшення кількості таких послуг, а також прийняття кодифікованого законодавчого акта, який би врегулював надання судових послуг.

Наступним етапом у розвитку нормативного закріплення засад надання судових послуг (після розроблення та прийняття кодифікованого процедурного нормативного акта) стане Закон України “Про судові послуги”, яким мають бути узгоджені всі інші як законодавчі, так і підзаконні нормативно-правові акти щодо окремих видів послуг.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, основні проблеми щодо надання судових послуг, які потребують розв’язання на законодавчому рівні, є: колізії в законах України, що призводять до різного тлумачення певних положень як суб’єктами влади, так і суб’єктами звернення (фізичними чи юридичними особами); відсутність державної політики щодо надання судових послуг, що полягає в різноманітності понять видів послуг (публічні, державні, адміністративні, муніципальні та інші види послуг) у підзаконних нормативно-правових актах; невизначеність єдиних вимог щодо віднесення судових послуг до платних та безоплатних; неузгодженість підзаконних нормативно-правових актів між собою, що призводить до різного тлумачення норм відповідними органами влади; удосконалення порядку оскарження рішень дій чи бездіяльності суб’єктів публічної адміністрації тощо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – К. : Парламентське вид-во, 1995. – № 4. – 24 січ. – С. 51.
3. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 21. – С. 32.
4. Про утворення робочої групи з підготовки проекту Концепції реформування публічної адміністрації [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.03.2008 р. № 531-р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg>
5. Концепція реформування публічної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravo.org.ua/files/stat/Concept_public_administration.pdf
6. Осипов Г. В. Социальное мифотворчество и социальная практика / Осипов Г. В. – М. : Норма, 2000. – 543 с.
7. Тимошук В. Кому 10 мільярдів ... або знову про державні послуги / В. Тимошук, В. Стоян // Юридичний вісник України. – 2009. – № 30 (734). – С. 14; № 31 (735). – С. 15.
8. Бакуменко В. Д. Європейські орієнтири адміністративного реформування в Україні : монографія / за заг. ред.: В. Д. Бакуменка, В. М. Князєва ; кол. авторів:

В. Д. Бакуменко (кер. авт. кол.), Л. М. Гогіна, І. В. Козюра та ін. ; НАДУ. Інститут проблем державного управління та місцевого самоврядування. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 172 с.

9. Коліушко І. Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні : монографія / І. Б. Коліушко. – К. : Факт, 2002. – 260 с.

10. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / В. Б. Авер'янов, В. А. Дерезь, А. М. Школик та ін. за заг ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юстініан, 2007. – 288 с.

11. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 р. № 90-р // Офіційний Вісник України. – 2006. – № 7. – С. 167.

12. Буренко Т. О. Тенденції розвитку організаційно-правового забезпечення адміністративних послуг в Україні / Т. О. Буренко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 4 (44). – С. 14–18.

13. Адміністративна реформа – історія, очікування та перспективи / В. П. Тимошук (упоряд.) ; [Центр політико-правових реформ]. – К. : Факт, 2002. – 51 с.

14. Авер'янов В. Б. Спрямованість на забезпечення прав громадян – демократична сутність влади: виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Ін-Юре, 2002. – 459 с.

15. Кузьменко О. В. Щодо доцільності запровадження інституту адміністративних послуг / О. В. Кузьменко // Право України. – 2007. – № 6. – С. 17.

16. Сороко В. М. Надання публічних послуг органами державної влади та оцінка їх якості : навч. посібник / Сороко В. М. – К. : НАДУ, 2008. – 104 с.

17. Дубенко С. Д. Адміністративні послуги органів виконавчої влади: теоретичні підходи до вирішення практичних завдань (на допомогу слухачам системи підвищення кваліфікації державних службовців) / Дубенко С. Д., Мельниченко В. І., Плахотнюк Е. Г. – К. : НАДУ, 2008. – 44 с.

18. Офіційний сайт Президента Н. Г. України. Комітет з економічних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua

19. Щодо забезпечення вдосконалення порядку надання адміністративних послуг, підвищення їх якості, створення сприятливих і доступних умов для реалізації фізичними і юридичними особами прав на одержання таких послуг [Електронний ресурс] : доручення Президента України від 15.08.2011 р. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/13871.html>

20. Коліушко І. Б. Управлінські послуги – новий інститут адміністративного права / І. Б. Коліушко, В. П. Тимошук // Право України. – 2001. – № 5. – С. 30–34.

21. Ліпинський В. В. Правові аспекти кваліфікації дій, пов'язаних із користуванням чи розпорядженням транспортними засобами особистого користування, ввезеними на митну територію України в митному режимі “транзит” [Електронний ресурс] / В. В. Ліпинський // Правова позиція. – 2016. – № 1. – С. 68–73. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2016_1_11